

РОЗДІЛ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО;

УДК 343.412

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.14>

ПСИХІЧНЕ НАСИЛЬСТВО ПРОТИ ОСОБИ ЯК КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЙОГО НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ

Гумін О.М.,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
orcid.org 0000-0002-80-16-945x*

Гумін О.М. Психічне насильство проти особи як кримінальне правопорушення та його негативні наслідки.

В статті наголошено, що у всій історії людства проблема насильства над особою була і є однією з актуальних. Вона до цього часу знаходиться у центрі уваги як політики, філософії, права, соціології, психології та інших наук.

В Конституції, нормативно-правових актах України, сформульовані норми, які захищають права і свободи людини від будь-яких форм насильства. Так, в ст. 3 Основного Закону України чітко зазначено, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1].

Грунтуючись на Конституції України, міжнародно-правових актах щодо захисту прав і свобод людини, в Кримінальному кодексі України (далі КК України) зазначається, що він має своїм завданням «правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина» [2].

В статті підкреслюється, що в арсеналі насильницьких дій над особою важливу роль відіграє не тільки фізичне, але й психічне насильство. Психічне насильство спрямоване не тільки на обмеження прав і свобод людини, але й завдає великої шкоди її здоров'ю і недоторканості, призводить до моральних і психологічних страждань та приниження честі і гідності.

В статті зазначається, що психічне насильство за своєю сутністю є антиправовим, антигуманним, антисоціальним явищем, яке в кінцевому результаті негативно відбивається на фізичному і психічному здоров'ї особи і може призвести навіть до трагічних наслідків.

В статті акцентується увага на ролі і місці об'єктивних і суб'єктивних чинників і детермінант, які штовхають індивіда до вчинення кримінально-правового правопорушення і, в тому числі, до психічного насильства.

В статті встановлено, що серед найбільш небезпечних форм і методів психічного насильства над особою є побої, мордування, що призводить до руйнування її психічного стану, депресії, жаху, страху та інших морально- психологічних наслідків.

Акцентується увага на те, що з найбільш поширених форм у наш час набуває: вимагання, обман, шахрайство, умисне пошкодження майна, що викликає у особи стан афекту, пригніченості, страху, неврозу та інших негативних чинників. Всі ці та інші форми психічного насильства, що викликають не тільки погіршення стану психічного здоров'я, але в результаті здійснення психічної агресії, спрямованої проти потерпілої особи, вона може втратити власне майно та цінні речі.

В статті з'ясовано, що у наш час науково-технічний прогрес вніс суттєві зміни у всі сфери суспільного життя, в тому числі в поведінку особи. Ого досягнення активно застосовує криміналітет у своїй протиправній діяльності. Серед сучасних кримінальних правопорушень особливо активно використовується кіберзлочинність як форма психічного насильства, а також розповсюдження неправдивої,

недостовірної, брехливої інформації, спрямованої не тільки проти реальної особи, але й її родичів та близьких, що викликає у особи психічний, шок, депресію, ганьбу і афект.

Ключові слова: Кримінальний кодекс України, кримінальне правопорушення, насильство, особа, право, свобода, психічний стан, стрес, афект, морально-психологічне страждання.

Humin O.M. Mental violence against a person as a criminal offense and its negative consequences.

The article emphasizes that throughout the history of mankind, the problem of violence against a person was and is one of the most urgent. It is still in the center of attention as politics, philosophy, law, sociology, psychology and other sciences.

The Constitution and legal regulations of Ukraine formulate norms that protect human rights and freedoms from any form of violence. Yes, in Art. 3 of the Basic Law of Ukraine clearly states that “A person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are defined as the highest social value in Ukraine” [1].

Based on the Constitution of Ukraine, international legal acts on the protection of human rights and freedoms, the Criminal Code of Ukraine (hereinafter the Criminal Code of Ukraine) states that it has the task of “legal protection of the rights and freedoms of man and citizen” [2].

The article emphasizes that not only physical, but also mental violence plays an important role in the arsenal of violent actions against a person. Mental violence, first of all, is aimed not only at limiting the rights and freedoms of a person, but also causes great harm to his health and integrity, leads to moral and psychological suffering and humiliation of honor and dignity.

The article states that mental violence is inherently an illegal, anti-humane, anti-social phenomenon, which ultimately has a negative impact on a person’s physical and mental health and can even lead to tragic consequences.

The article focuses attention on the role and place of objective and subjective factors and determinants that push an individual to commit a criminal offense and, including, to mental violence.

The article establishes that among the most dangerous forms and methods of mental violence against a person are beatings, beatings, which lead to the destruction of his mental state, depression, horror, fear and other moral and psychological consequences.

Attention is focused on the most common forms nowadays: extortion, deception, fraud, intentional damage to property, which causes a person to feel a state of affect, depression, fear, neurosis and other negative factors. All these and other forms of mental violence cause not only deterioration of mental health, but as a result of mental aggression directed against the victim, he may lose his property and valuables.

The article found out that nowadays scientific and technological progress has made significant changes in all spheres of social life, including personal behavior. His achievement actively uses criminality in his illegal activities. Among modern criminal offenses, cybercrime is particularly actively used as a form of mental violence, as well as the dissemination of false, unreliable, lying information directed not only against a real person, but also against his relatives and loved ones, which causes a person mental, shock, depression, shame and affect .

Keywords: Criminal Code of Ukraine, criminal offense, violence, person, law, freedom, mental state, stress, affect, moral and psychological suffering.

Постановка проблеми. Проблема психічного насильства над особою в історії розвитку соціуму залишається надзвичайно актуальною. Починаючи з античності вона хвилювала мислителів і до цього часу не втратила своєї наукової і практичної цінності.

Серед різних форм насильницьких дій психічне насильство у наш час набуває нових специфічних, небезпечних і агресивних форм. Його арсенал включає: фізичні погрози, приховане або відкрите насильство над особою, шантаж, вимагання, обман.

Небезпека психічного насильства полягає в тому, що воно спрямовано не тільки щодо обмеження прав і свобод людини, але й суттєво принижує її честь і гідність, призводить до фізичних і моральних страждань, а також викликає стрес, фрустрацію, психічні неврози, та психічні захворювання.

Психічне насильство вносить руйнівний вплив на соціалізацію особистості, її зв’язки і відносини в сім’ї, серед родичів та колег по роботі. Воно виступає ефективним засобом щодо маніпуляції свідомості і поведінки людини.

Таким чином, діяльність держави та її правоохоронних органів повинні бути спрямовані на боротьбу з цим антиправовим, антисоціальним і антигуманним явищем. Таким чином, враховуючи не-

безпеку психічного насильства над особою та його наслідків, це вимагає активних наукових пошуків, комплексного аналізу, внесення змін до існуючого законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти, пов'язані з психічним насильством у своїх працях розглядали вітчизняні вчені: А. Байлов, В. Бортник, В. Бурдін, С. Киренко, М. Коржанський, О. Коротюк, М. Панов, В. Підгородинський, С. Харитонов та ін. На жаль, до цього часу бракує фундаментальних праць, присвячених аналізу цієї проблеми в аспекті кримінального права та формування нових теоретичних концепцій боротьби з цим явищем з врахування досягнень сучасного науково-технічного прогресу.

Мета статті є дослідження проблеми психічного насильства над особою та його кримінально-правових та психологічних наслідків.

Виклад основного матеріалу. В історії існування і розвитку суспільства проблема насильства над людиною хвилювала мислителів починаючи з античності. Вона і до нашого часу залишається актуальною. В літературі існують різні підходи щодо формування цього соціально-психологічного та правового феномену. У вітчизняних джерелах насильство розглядається як антиправові, антигуманні, агресивні, умисні, фізичні чи психологічні дії «вплив однієї особи на іншу проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою» [3, с. 68].

«Насильство – це умисний суспільно-небезпечний і протиправний вплив, що здійснюється шляхом психологічного або фізичного посягання особою на інших осіб, у результаті якого заподіюється шкода або створюється реальна загроза для життя, здоров'я, честі і гідності та інших прав і свобод громадян, що гарантовані Конституцією України і охороняються кримінальним законом. Це визначення є по суті визначенням кримінального насильства» [4, с. 23].

Відомі вітчизняні вчені М. Панов і С. Харитонов, аналізуючи насильство як антиправову дію і кримінальне правопорушення, вказують на те, що вони поділяються на дії фізичні і інформаційні. «Фізичні (або енергійні) дії полягають, як правило, у застосуванні м'язової фізичної сили для вчинення кримінально-протиправного посягання. Інформаційні діяння – це акти поведінки, що полягають у поєднанні (наданні) особою інформації (дезінформації) іншим особам і завжди виражається у словесній (вербальній) чи іншій знаковій формі – усній чи письмовій, а також у подібних діях, що несуть інформацію: смислових жестах, виразних рухах (міміка), тощо, що здатні здійснювати психологічний (інформаційний або дезінформаційний) вплив на інших осіб (кримінально-карні погрози, обмани, вимагання, публічні заклики до вчинення теракту, тощо) і вчинити таким чином кримінально-протиправне діяння» [5, с. 32].

Слід особливо звернути увагу на те, що психічне насильство призводить не тільки до приниження честі і гідності особи, але й призводить згідно ст. 23 ЦК України до «фізичного болю та душевних страждань» [6, с. 7].

«Психічне насильство, – наголошує А. Байлов, – це вчинений у будь-якій формі поза (або проти) волі та свідомості потерпілого протиправний і психологічний вплив на нього. Цей вид насильства охоплює погрози: завдати фізичної шкоди (вбивством, тілесним ушкодженням, тощо), заподіяти майнову шкоду (знищення або пошкодження майна), нанести моральну шкоду (розповсюдження відомостей, що ганьблять особу або його родичів та ін.)» [7, с. 10].

Необхідно зауважити, що психічний вплив на особу є багатоваріантним, від погрози, обману, шантажу, повідомлення фактів, які можуть викликати страх, занепокоєння, тривогу та викликати сильний психічно-тривожний, стресово-афективний стан.

Так, в процесі застосування психічного насильства, злочинець, – зазначає М. Коржанський, – добивається або намагається схилити особу до «певної поведінки: вчинення в його інтересах певних дій або утримання від небажаних для винного дій» [8, с. 87].

Які ж об'єктивні і суб'єктивні чинники і детермінанти впливають на здійснення фізичного насильства?

Серед об'єктивних причин - соціальне розшарування населення, ріст безробіття і бідності, низький рівень правової свідомості і культури певної частини громадян, особливий стан війни в якому опинилась Україна у зв'язку з агресивним вторгненням на її територію збройних сил Російської Федерації.

Серед суб'єктивних чинників, які штовхають особу на вчинення психічного насильства: а) бажання помститися (помста); б) прагнення щодо власної вищості, самоствердження власного «Я»; в) приниження особи в очах інших; г) заява про дії, некомпетентність, неспроможність щодо займаної посади; г) низький рівень її загальної культури та етикету; д) фізична недосконалість та психічні від-

хилення; е) плітки, спрямовані на приниження честі і гідності її родини, близьких та друзів; є) створення на робочому місці психологічної агресії, булінгу, цькування; ж) з метою приниження і шантажу потерпілої особи, правопорушник може активно використовувати сучасні ЗМІ та публікації в Мережі Інтернет.

Аналіз діалектики взаємозв'язку і взаємного впливу об'єктивних і суб'єктивних чинників і детермінант переконливо свідчить про те, що вони суттєво впливають на загальний психологічний стан всього суспільства.

Психічне насильство у свою орбіту включає конфлікт. У зв'язку з поширенням як об'єктивних, так і суб'єктивних негативних чинників значного поширення набувають «кризові події, постійне підвищення напруження у взаємовідносинах між індивідами» пов'язаним як з фізичним, так і психічним насильством [9, с. 83].

Психічне насильство обов'язково виступає, як винне діяння, як важлива ознака кримінального правопорушення. Згідно зі ст. 23 Кримінального кодексу України «Виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбачені цим кодексом, та її наслідків у формі умислу або необережності» [1].

Серед найбільш розповсюджених методів психічного насильства є погроза заподіяти тілесні ушкодження (ст. ст. 121, 122, 123, 125, 126 КК України), «Вимагання» – ст. 189, «Шахрайство» – ст. 190, «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою» – ст. 192, «Умисне знищення або пошкодження майна» – ст. 194-195 КК України та інші кримінальні правопорушення.

Важливо наголосити на тому, що об'єктивно всі вони негативно впливають на психологічний стан особи.

Серед найбільш розповсюджених методів психічного насильства є погрози заподіяти тілесні ушкодження, серед яких «побої і мордування» (ст. 126 КК України), і хоча вони відносяться до фізичного насильства, але вони накладають свій негативний вплив і на психічний стан особи.

В цьому арсеналі слід звернути увагу і на таке кримінально-правове правопорушення як «катування» (ст. 127 КК України), що має на меті й залякати, дискредитувати особу або інших осіб. Так, наприклад, якщо особі погрожують вбивством (ст. 129 КК України), то добре зрозуміло, що це накладає на особу негативний вплив на її морально-психічний стан, що викликає страх, жах, стрес та інші психолого-емоційні чинники.

Серед найбільш розповсюджених форм і методів психічного насильства варто виокремити шантаж, обман, домагання, наклеп.

Шантаж – чужим майном або придбання права на майно... чи зловживання довірою (ст. 190 КК України – шахрайство).

Добре зрозуміло, що психічне насильство може викликати в індивіда стрес.

Стрес (від лат. *stresse* – напруження) – це сильний прояв емоцій який викликає комплексну фізіологічну реакцію, це стан душевного переживання та поведінкового розладу, коли індивід не в стані реагувати і діяти адекватно. У такій ситуації у нього виникають гостро-афективні переживання [10, с. 65].

Це означає, що індивід знаходиться в стані емоційного збудження, може поводитись неадекватно.

Психічне насильство, як правило, викликає у потерпілої особи тривожність.

Тривожність – це стан особи який викликає негативні емоції «почуття безсилля та безпорадності, апатію, фрустрацію» [11, с. 27].

Психологічно-негативний вплив на особу може бути наступним: поширення, розповсюдження негативної інформації, яка може зачепити честь і гідність її близьких, родичів, друзів, яку особа та її родичі бажає зберегти в таємниці (ст. 189 КК України).

Серед методів психічного насильства варто виокремити вербальну психологічну агресію в арсеналі якої – розповсюдження пліток щодо особи та її родичів, їх інтимного сімейного життя яке глибоко травмує, призводить до занепокоєння, тривожності, страху й ганьби.

Варто підкреслити, що плітки, негативна, брехлива інформація щодо особи, особливо у ЗМІ та в Мережі Інтернет – може призвести до негативних наслідків, які можуть стосуватись сімейних відносин і викликати депресію, стан пригніченості, відчаю і страху, а також відчуження в колективних відносинах на роботі, що може призвести й до булінгу.

У зв'язку зі стрімким розвитком науково-технічного прогресу та появою нових технологій росте загроза маніпулювання психікою людини. Основними методами маніпулювання є: застосування гіпнозу, навіювання та інші методи спрямовані на пригнічення її волі та впливу на психічний стан.

Серйозну небезпеку, особливо для молоді, представляє так звана кіберзлочинність у якій суттєвий місце посідають кібернаркотики – це шкідливі для здоров'я людини «комп'ютерні програми, які здатні змінювати стан свідомості людини і викликати стан залежності від них» [12, с. 137].

Зазначимо, що у багатьох випадках психічне насильство спричиняє більш бурхливу емоційну реакцію, ніж фізичне насильство.

Психічне насильство може викликати у особи стан сильного емоційного душевного хвилювання. Йому можуть передувати накопичення за певний період «негативних емоційних психотравмуючих чинників, причиною виникнення яких можуть бути відкриті знущання над особою (побої, образи) в різній формі, що призводить до емоційного напруження і до афекту. Це такий стан, що переполює чашу терпіння людини і тоді вона здатна на помсту, навіть до вбивства свого ворога» [13, с. 273].

Слід мати на увазі, що будь-які дії насильницького характеру, що спрямовані проти особи, негативно впливають на її психіку: «Але на жаль, – як вказує С. Киренко, – не визнаються протиправними за чинним законодавством, а це призводить до відсутності належної «кримінально-правової оцінки» вчиненого діяння і неможливості притягнення до кримінальної відповідальності особи» [12, с. 129].

З метою захисту особи від психічного насильства в сучасних провідних країнах світу широко застосовується інститут медіації, мета якого на законодавчому рівні вирішити проблему виплат грошових сум постраждалій особі.

Проблема психічного насильства яке реалізується в різних його формах та методах привертає увагу багатьох фахівців не тільки з галузі кримінального права, але й інших наук.

Варто погодитися з тими вченими, які вважають що, проблема психічного насильства у наш час стає все більш загрозливою, і що на жаль у чинному кримінальному законодавстві цій проблемі не приділено достатньої уваги.

Висновок. Проблема насильства в історії науки і соціальної дійсності, починаючи з античності до нашого часу є надзвичайно актуальною. Серед форм і методів насильства над особою особливе місце займає психічне насильство.

Його небезпека полягає не тільки в тому, що воно за своєю сутністю є антиправовим, антисоціальним і антигуманним, що спрямоване на обмеження прав і свобод людини, її честі і гідності, та призводить до морально-психологічних та фізичних страждань.

Діалектика взаємозв'язку фізичного і психічного насильства в сучасних умовах технічного прогресу набуває нових більш агресивних, насильницьких форм і методів, що негативно відбивається як на фізичному так і на психологічному здоров'ї особи, призводить до тривожності, депресії, розладу здоров'я, а в цілому до афекту і навіть до летальних наслідків.

Автор статті акцентує увагу на тому, що з подальшим розвитком науки і технічного прогресу сучасний криміналітет буде використовувати його досягнення в своїх антиправових цілях, в тому числі і психічній агресії, спрямованій проти людини.

Отже, перед кримінально-правовою наукою і правоохоронними структурами держави, в першу чергу, постає загальне завдання захищати права і свободи людини, її честь і гідність, здоров'я і недоторканність проти будь-яких форм правопорушень, в тому числі і психічного насильства.

Таким чином, проблема психічного насильства вимагає для її аналізу об'єднаних зусиль всіх гуманітарних дисциплін, а також творче вивчення теорії і практики провідних західноєвропейських держав.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 02 лютого 2018 р.: офіц. текст. Київ: Алерта, 2018 р. 80 с.
2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 07 вересня 2022 року. Офіц. текст. Київ: Алерта, 2022. 240 с.
3. Юридична енциклопедія: в 6 Т. / заг. ред. кол.: Ю.С. Шемшукенко та ін. Київ: Укр. енцикл. 1998. Т. 4 – 2002. 720 с.
4. Гумін О.М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. д-ра юрид. наук. спец: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Львів, 2011. 36 с.
5. Панов М., Харитонов С. Кримінальні правопорушення: поняття та види. *Право України*. 2021. № 3. С. 27–60.

6. Цивільний кодекс України: станом на 07.05.2022 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/435-15#Text>.
7. Байлов А.В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук. спец: 12.00.08 08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Харків, 2004. 20 с.
8. Коржанський М. Й. Проблеми кримінального права: монографія. Донецьк: Юридична академія Міністерства внутрішніх справ. 2003. 200 с.
9. Ловка, О., Кондратюк, А. Стратегія поведінки в конфліктах працівників охорони з різними особистісними властивостями. *Організаційна психологія. Економічна психологія. Науковий журнал*. За науковою редакцією С.Д. Максименка та Л.М. Карамушки. Київ: 2022. № 1. С. 82–90.
10. Конфліктологія. Навчальний посібник-практикум. За ред. М.П. Гетьманчука; П.П. Ткачука. Львів: Львівський інститут сухопутних військ. 2007. 307 с.
11. Брюховецька О., Чаусова Т., Інжиевська Л. Особливості особистісної тривожності як індикатор психологічного благополуччя жінок. *Організаційна психологія. Економічна психологія. Наук. журнал*. За наук. редакцією С.Д. Максименка та Л. М. Карамушки. Київ: 2022. № 1 (25). С. 23–32.
12. Киренко С. Проблеми кримінально-правової оцінки психічного насильства. *Слово національної школи суддів України*. 2021. № 1 (34). С. 128–139.
13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 4-те вид., переробл. та доповн. Київ. Юридична думка. 2007. 1387 с.